

Marie Bohatá a kolektiv

ETIKA A INTEGRITA VEŘEJNÉ SPRÁVY

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Bohatá, Marie, 1948-

Etika a integrita veřejné správy / Marie Bohatá a kolektiv. -- Vydání 1.. --

Praha : Grada, 2021. -- 175 stran

Obsahuje bibliografii a rejstřík

ISBN 978-80-271-3311-6 (vázáno)

* 35 * 17:35 * 35.07 * (048.8:082)

– veřejná správa

– etika veřejné správy

– management veřejné správy

– kolektivní monografie

35.07 - Organizace a řízení veřejné správy [15]

Marie Bohatá a kolektiv

ETIKA A INTEGRITA VEŘEJNÉ SPRÁVY

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Tento výstup byl vytvořen v rámci projektu *Etika ve veřejné správě* (čp. TL01000260), který byl spolufinancován se státní podporou Technologické agentury ČR v rámci Programu ĚTA.

doc. Ing. Marie Bohatá, CSc. a kolektiv

ETIKA A INTEGRITA VEŘEJNÉ SPRÁVY

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401
www.grada.cz
jako svou 8327. publikaci

Autorský kolektiv:

doc. Ing. Marie Bohatá, CSc. (kap. 1.5, 2.1–2.3, 3.1, 3.2, 4.1, 4.8, 5.5)
PhDr. Radim Bureš (kap. 3.3, 4.6, 4.7)
doc. RNDr. Anna Putnová, Ph.D., MBA (kap. 4.2–4.5, 4.9, 5.1, 5.2)
doc. PhDr. Martina Rašticová, Ph.D. (kap. 5.4)
PhDr. Mgr. Pavel Seknička, Ph.D. (kap. 1.1–1.4, 5.3)
Ing. Monika Szurmanová, Ph.D. (kap. 5.4)

Odpovědná redaktorka PhDr. Jaroslava Hájková
Sazba a zlom Milan Vokál
Návrh a zpracování obálky Antonín Plicka
Počet stran 176
Vydání 1., 2021

Vytiskla tiskárna TNM PRINT s.r.o., Nové Město

© Grada Publishing, a.s., 2021

ISBN 978-80-271-4652-9 (ePub)
ISBN 978-80-271-4651-2 (pdf)
ISBN 978-80-271-3311-6 (print)

Obsah

Úvod	7
1 Obecně o etice a integritě	9
1.1 Etika, morálka a právo	10
1.2 Obecné dobro, veřejný zájem a vlastní (individuální) zájem	19
1.3 Vztah morálky a politiky	28
1.4 Význam regulace a pravidel, ctnosti a hodnoty	33
1.5 Integrita	40
2 Etická specifika veřejné správy	49
2.1 Smysl a poslání veřejné správy, modely a principy vládnutí, dichotomie politiky a správy	50
2.2 Diskreční rozhodování	57
2.3 Nové trendy ve vývoji veřejné správy posilující etiku a integritu	60
3 Etické rozhodování	65
3.1 Morální vývoj, etické kompetence	66
3.2 Model etického rozhodování	68
3.3 Etické rozhodování v praktickém životě	71
4 Etická infrastruktura a její hlavní komponenty	77
4.1 Etická infrastruktura a etická politika	78
4.2 Etický kodex	81
4.3 Etický a sociální audit	88
4.4 Monitoring	95
4.5 Whistleblowing	98
4.6 Řízení rizik	103
4.7 Compliance	107
4.8 Vzdělávání a trénink	111
4.9 Etické vedení a organizační kultura	115
5 Vybrané etické problémy veřejné správy	121
5.1 Střet zájmů	122
5.2 Korupce	127
5.3 Lobbying	134
5.4 Diskriminace ve veřejné správě	142

5.5 Výkon vlastnických práv ve státem vlastněných společnostech	149
Seznam zkratek	159
Seznam obrázků, tabulek a grafů	161
Seznam použité literatury	163
Rejstřík	173

Úvod

Etika ve veřejné správě se týká uplatňování morálních standardů. Na teoretické úrovni zahrnuje, co by veřejná správa měla a neměla činit, a odráží standardy a hodnoty společnosti. V demokratické společnosti občan očekává, že úředníci se budou řídit pravidly a hodnotami stejně jako občané. V tomto kontextu se tedy jedná o implikace takových konceptů jako spravedlnost, férovost a rovnost pro činnost veřejné správy.

Na úrovni konkrétního výkonu služby jde především o standardy úředníků, a to jak při vykonávání příkazů nadřazených, tak při přijímání jejich profesionálních rozhodnutí opřených o vlastní úsudek. Není vždy snadné zajistit, aby úředníci byli vnímaví vůči hodnotám, na nichž se společnost dohodne jako na základních, a neustále své rozhodování a jednání s těmito hodnotami poměřovali.

Etika veřejné (státní) správy se stala oblastí akademického zájmu v polovině sedmdesátých let minulého století. Zájem byl v této době stimulován zaváděním modelu správy označovaného jako New Public Management a výzvami, jež tento přístup inspirovaný byznysem přinášel. Vznikající teorie reflektovala vývoj myšlení o správě státu od třicátých let minulého století. Významným impulzem se stala aféra Watergate,¹ která vzbudila obrovský zájem o integritu demokratického vládnutí a zejména v USA podnítila bádání na téma etika a integrita ve státní administrativě. Aféra odstartovala nejen intenzivní teoretickou debatu, ale vyvolala reakci v podobě vládních iniciativ a rychlého zavádění etických kodexů. Akademická sféra se zabývala celou řadou otázek počínaje aplikací etických teorií a principů, morálkou a správným jednáním politiků a úředníků, analýzami hodnot a povahou integrity ve veřejné správě či dobrým vládnutím přes dobré praktiky při navrhování a prosazování veřejných politik, uplatňování nástrojů podporujících etické jednání, kultivaci etického klimatu až po klíčové etické problémy, jako je korupce, střet zájmů a lobbying. Zároveň se hledaly praktické návody, jak etické problémy řešit. Předkládaná monografie se pokouší zmíněné otázky osvětlit. Je však třeba konstatovat, že uvedený výčet ilustruje značnou šíři a rozmanitost problematiky, ale současně naznačuje nedostatek koherentních konceptů a konsenzu ohledně ústředních problémů. Do dnešní doby totiž neexistuje v oblasti etiky veřejné správy obecně uznávaná sjednocující teorie. Tato skutečnost však v žádném případě nemůže snižovat význam etiky pro veřejnou správu. Nejen akademická sféra, ale i politici

¹ Skandál, který vypukl v USA v roce 1972, když bylo odhaleno, že pracovníci tehdejšího republikánského prezidenta Richarda Nixona násilně vnikli do sídla Demokratické strany v komplexu Watergate ve Washingtonu, D. C. Tento skandál vyústil v rezignaci prezidenta v obavě z reálné hrozícího odvolání z funkce, oslabení pravomocí spojených s funkcí prezidenta; aféra zároveň významně posílila kontrolní úlohu médií v USA.

a úředníci jsou si plně vědomi zásadní důležitosti etiky pro důvěru občanů ve správu věcí veřejných, a proto se snaží zvyšovat etické standardy a omezovat neetické jednání. Vládní úsilí vyspělých zemí na mezinárodní úrovni efektivně zastřešuje Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj – OECD – se svými iniciativami v oblasti veřejné správy a její etiky a integrity. Čtenář této monografie s nimi bude seznámen.

Uvedli jsme, že o etice veřejné a zejména státní správy se začalo intenzivně diskutovat v souvislosti s aférou Watergate. Současné debaty na téma etiky ve veřejné službě jsou však sofistikovanější a složitější, protože agenda veřejné správy se stává stále komplexnější. I o tom se čtenář přesvědčí.

Monografie je strukturována do tematických bloků. Postupně představuje teoretické základy, etická specifika veřejné správy, etické kompetence a model etického rozhodování, etickou infrastrukturu a politiku a jejich základní komponenty a vybrané etické problémy veřejné správy. V textu jsou pro ilustraci uváděny relevantní poznatky empirického výzkumu provedeného v rámci řešení projektu *TAČR TL01000260 Etika ve veřejné správě* probíhajícího v letech 2018–2021. Anonymní dotazníkové šetření zaměřené na zjištění názorů, přístupů a zkušeností úředníků a zaměstnanců ústřední správy i místní samosprávy se uskutečnilo ve spolupráci s agenturou STEM/MARK na podzim 2018.²

² Ankety se zúčastnilo 737 respondentů, z toho 85 % jich představovalo ústřední státní správu a 15 % samosprávu. Podíl žen činil 66 %, což zhruba odpovídá jejich zastoupení ve veřejné správě. Manažeri na střední úrovni tvořili 24 % vzorku a vrcholový management byl zastoupen 6 %. Pro přesnost je třeba uvést, že ne všichni respondenti odpovídali vždy na všechny dotazy, jak vyplývalo z logiky otázek.

Kapitola

1

Obecně o etice a integritě

1.1 Etika, morálka a právo

Definice pojmů jednání a chování

Výchozími pojmy pro etiku a morálku jsou pojmy jednání a chování. **Jednání** můžeme charakterizovat jako jakoukoliv cílevědomou a motivovanou činnost nějakého subjektu (člověka, skupiny lidí nebo organizace). Jako vědomá činnost je reflexí jeho hodnot, především obecného dobra a humanity. Jednání může být kooperativní, soutěživé, soupeřivé nebo rivalitní, v některých případech i nepřátelské. Lidské jednání má řadu fází od záměru přes rozhodnutí, přípravu a provádění až po zpětné hodnocení. Důležité je také členění jednání z pohledu času na budoucí, přítomné a minulé.³ Jednání vnímáme v kontextu s žitím a životem člověka a má bezprostřední vztah k jeho rozhodování a hodnocení.

Pojem jednání je v etice často alternován pojmem **chování**, což je souhrn či komplex vnějších projevů, činností, konání (jednání) a reakcí organismu na vnější a vnitřní podněty, včetně projevů slovních.⁴ Pojem chování primárně patřil nejprve do oblasti psychologie, sociologie a ekologie a později (v 19. století) byl převzat do etiky. V psychologii je chování vymezeno pozorovatelnými projevy prožívání a tyto projevy jsou členěny na intuitivní, návykové a rozumové. Chování jednotlivců je ovlivňováno nejenom reálnou skutečností, ale také skutky představovanými či předpokládanými, a to i ve vztahu k přítomnosti druhých. Pojem chování v etice souvisí především se sociální psychologií,⁵ a zejména pak s konativní psychologií. Do popředí se tak dostávají postoje a zájmy, které ovlivňují konání člověka. Značný význam mají osobnostní, situační, ale i sociální faktory lidského konání. Konativní chování je zaměřeno na procesy, které zajišťují vědomé vedení a kontrolu činnosti, hlavně vytyčování cílů, ale i rozhodování a hodnocení. Základním vodítkem (směrnici) lidského jednání a chování (konání) je **dobro**, které je možno chápat jako společné, resp. obecné dobro lidí žijících ve vzájemném propojení či utváření svého bytí a uspokojování svých potřeb a zájmů.

Pojem **etika** pochází ze staré řečtiny a je odvozen od slova „éthos“. Pojem **morálka** je odvozen od latinského slova „*mos*“ (gen. *moris*), což znamená mrav, zvyk, obyčej. Pojem **mravnost** pochází ze staroslovanského slova „mrav“.⁶ Etymologicky je původ pojmů etika, morálka a mravnost tedy různý, avšak obsahově všechny označují oblast mravů, zvyků a obyčejů a jejich reflexi v konkrétních činech (situacích), jakož i teoretickou reflexi dobra a toho, jak ho dosáhnout. V běžné komunikaci můžeme

³ **Jednání** [online]. [cit. 2020-09-06]. Dostupné na: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Jednání>

⁴ **Chování** [online]. [cit. 2020-09-06]. Dostupné na: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Chování>

⁵ Sociální psychologie se zabývá zejména působením lidí okolo nás, sociálních institucí a kultury na naše myšlení, promýšlení a konání a také působením našeho vlastního vnímání, představ, vzpomínek, myšlenek, prožívání, motivace na náš vztah ke světu kolem a na naše konání. Soustřeďuje se na jednotlivce a jeho sociální chování a postihuje jeho chování v situačním a kontextovém interakčním rámci. Sociální psychologie je tak spojením psychologie a sociologie.

⁶ Holub, Š.: Přednášky z filosofické etiky [online]. [cit. 2020-09-06]. Dostupné na: <https://www2.karlin.mff.cuni.cz/~holub/soubory/etika.pdf>

považovat pojmy etika, morálka a mravnost za synonyma, která není třeba v každodenním využití rozlišovat.⁷

Rozlišení pojmů etika, morálka a mravnost je potřebné v teorii, hlavně v etice, i když se můžeme setkat i s názory, které v teoretické reflexi podporují splynutí uvedených pojmů, s odůvodněním, že jde o pojmy vzájemně provázané a týkající se velmi podobné nebo totožné oblasti teoretické reflexe. Navíc v tradičním filozofickém myšlení uvedené termíny do konce 18. století splývaly a nebyly rozlišovány. V současnosti se většina teoretických koncepcí v praktické filozofii a etice shoduje na tom, že existují zásadní rozdíly mezi etikou a morálkou, tudíž je potřebné tyto pojmy od sebe rozlišovat.⁸

Charakteristika etiky a základní etické otázky

Etika je vědeckou disciplínou filozofického charakteru, která se zabývá zkoumáním morálky a analyzuje lidské jednání a chování z hlediska morální hodnoty; zároveň hledá měřítko, aby člověk mohl hodnotit, co je dobré a zlé (správné a špatné), co je spravedlivé.

Každá etika by měla člověka směřovat k dobru a také dobro poznat, dále etika zdůrazňuje humanitu (lidskost), která garantuje důstojnost každého člověka a uznává přirozenost, svobodu, spravedlnost a odpovědnost v lidském jednání a chování.

Etiku definujeme buď v užším pojetí jako vědu, která analyzuje mravně relevantní jednání člověka, anebo v širším pojetí jako míru humanity. V širším pojetí etiky je značně omezen její normativní charakter.⁹

Základní etické otázky, na které etika odpovídá, jsou:

- Co je dobro a zlo?
- Co je spravedlivé?

Předpokladem pro řešení základních etických otázek je svoboda, především **svoboda jednotlivce**, kterou v etice chápeme také jako svobodu vůle. Filozofická a etická tradice chápe svobodu jako duchovní vlastnost. Filozofové často zdůrazňují pojem **vnitřní svobody**. Hluboká vnitřní svoboda může existovat i při silném vnějším tlaku, tj. například v tyranii, totalitě apod. Mnohdy je vnější útlak bezmocný proti síle vnitřní svobody.¹⁰

Morální svobodu jednotlivce lze chápat různě, ale nejčastěji se setkáváme s těmito typy postojů:¹¹

- První typ postoje, který je založen na odmítání dodržování všech požadavků na uspořádání mezilidských vztahů, odmítá jakékoliv ohledy na druhé, ale i na vlastní vůli.

⁷ Smreková, D. – Palovičová, Z.: *Dvojznačnost etických pojmů*. Bratislava: Filozofický ústav SAV, 2009, s. 142.

⁸ Tamtéž, s. 142–143.

⁹ Seknička, P. – Putnová, A.: *Etika v podnikání a hodnoty trhu*. Praha: Grada Publishing, 2016, s. 30.

¹⁰ Kratochvílová-Miedzgová, J.: *Etika pro střední školy*. Praha: Kvarta, 1996, s. 42.

¹¹ Tamtéž, s. 42–43.

- Druhý typ postoje odmítá odpovědnost za břemeno skutečné svobody (fatalismus).
- Třetí typ postoje je předpokladem morálního jednání a chování. Tento koncept vychází z lidské přirozenosti a rozumnosti a je spjat s přijetím morální odpovědnosti.

Morální svoboda jednotlivce má značný význam zejména v moderní etice a filozofii hodnot. Jedná se o klíčový předpoklad jak pro mravně relevantní jednání a chování, a také rozhodování, tak i pro přijetí plné morální odpovědnosti za své činy.

Koncepce Immanuela Kanta jako jedna z prvních systematicky pracuje s pojmem svobody ve filozofii, ale i v etice. Kant používá pojem **transcendentální svoboda**, která je vázána na autonomii jako sebeurčování svobody a zároveň i na svobodu volby a chtění.¹²

F. Ricken¹³ rozděluje prostor pro svobodu na svobodu jednání a chování a na svobodu rozhodování:¹⁴

- Svoboda jednání a chování je vnější prostor pro jednání a chování člověka, jde o vnější možnosti uskutečňovat cíle jednání a chování.
- Svoboda rozhodování je orientována jak na fyzickou konstituci, tak na psychický prostor, tj. psychickou konstituci rozhodování člověka.

Na základní koncepty morální svobody navazují moderní koncepty teorie spravedlnosti, zejména J. Rawlse¹⁵, a návazné koncepty M. C. Nussbaumové¹⁶ a A. Sena¹⁷.

Od počátku své existence se lidstvo snažilo řešit otázku dobra, a to většinou v párovém vztahu: „**Co je dobro a zlo?**“ Nejprve uvedeme základní definice pojmů dobro a zlo.

Pojem **dobro** nebo **obecné dobro** v etice můžeme charakterizovat jako vodítko či směrnic lidského jednání a chování obecně, které má formu buď morálního principu, anebo obecné, zastřešující hodnoty. V dobru jako etické hodnotě se reflektuje podstata etiky, zejména odpovědi na základní etické otázky. Dobro jako celostní, zastřešující hodnota (ctnost) vyjadřuje směřování jednání a chování k humanitě i přirozenosti, a ovlivňuje tak i další etické principy, hodnoty, normy a standardy.

Charakterizovat pojem **zlo** z pohledu filozofického a etického není jednoduché. Při řešení vztahu mezi dobrem a zlem se setkáváme s dvěma archaickými přístupy, které se snaží o krajní cestu v náhledu na zlo a vycházejí z tradic starých kultur. První se snaží zlo vyřadit z dobrého světa a přisoudit je nějaké nadpozemské síle, např. bohům. Druhý se snaží o zdůraznění faktu, že zlo nemá samostatnou existenci a je ve své podstatě nedostatkem dobra.

¹² Anzenbacher, A.: *Úvod do etiky*. Praha: Zvon, 1994, s. 72–74.

¹³ Ricken, F.: *Allgemeine Ethik*. Stuttgart: W. Kohlhammer, 1989.

¹⁴ Anzenbacher, A.: *Úvod do etiky*. Praha: Zvon, 1994, s. 71.

¹⁵ Rawls, J.: *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995.

¹⁶ Nussbaum, M. C.: Non-Relative Virtues: An Aristotelian Approach. In Nussbaum, M. C. – Sen, A. (eds.): *The Quality of Life*. Oxford: Oxford University Press, 1993, s. 242–270.

¹⁷ Sen, A.: *Resources, Values and Development*. Oxford: Basil Blackwell, 1984.

V současnosti rozlišujeme čtyři typy zla:¹⁸

- zlo přirozené, kam zařazujeme hlad, bolest, nemoc, smrt;
- zlo násilné, způsobené druhým člověkem, kam patří vraždy, války, mučení;
- zlo chladné a neadresné, kam patří sobectví, bezohlednost, hrabivost, lhostejnost, zbabělost;
- zlo nenásilné představující porušení daného slova, nevěru, podvod, lhaní.

Shora uvedená klasifikace je relativně neostrá, neurčitá, a to proto, že morální zlo je lidským zlem, tj. zlem, které páchají lidé, ať bylo násilné, chladné, či vypočítavé. Jeho oběťmi mohou být nejenom lidé, ale celé společnosti, příroda nebo kulturní statky.

Základní koncepty dobra a zla:

- dobro a zlo jsou rovnocenné síly;
- existuje pouze dobro, zlo je iluze;
- existuje dobro, ale existuje i svoboda odmítnout je, a tak vytvořit zlo;
- dobro a zlo jsou relativní lidské pojmy.

Koncepty dobra a zla jsou dynamické, reflektují základní etické hodnoty, hlavně humanitu, rozumnost a přirozenost. Dobro je vždy tím, co je lidsky hodnotné. Dobrý život je život v míru, zlé je zabíjení. Dobrá je úcta a láska k člověku, ochota pomáhat, starat se. Naopak nenávisť je zlem. Dobrý je soulad, harmonie a nenásilné řešení problémů, jelikož násilné řešení problémů je zlem.¹⁹

Současná doba od nás vyžaduje respekt k odlišným kulturám, a to v kontextu s dobrem a dalšími všelidskými hodnotami. V dnešním globálně propojeném světě vznikají globální problémy a výzvy, jejichž řešení je ovlivněno neopakovatelností, obtížnou předvídatelností a ambivalentností světových či globálních procesů. Uvedené charakteristiky se reflektují i do rizik, např. konfliktů spojených s řešením globálních problémů a výzev. I přesto bychom si měli uvědomovat spoluodpovědnost za jejich řešení.

Řešení základních etických otázek je spojeno s **morální volbou**, zejména s rizikem svobody volby. Morální volbou dáváme hodnotový obsah našemu jednání a chování a svým způsobem i ochotu nést odpovědnost za své činy. Zvláště důležité jsou souvislosti morální volby při řešení situací, v nichž dochází k morálním konfliktům.

Základním efektem lidského jednání a chování je čin a důležité je jeho posouzení z morálního hlediska. Každý čin nabývá morální hodnoty, ať již kladné, či záporné. Někdy se jako problematická může jevit volba morálního (etického) kritéria.

Každá morální volba má rizika. Riziko, které člověk svým jednáním a chováním podstupuje, vytváří možnost „vložit se“ do činu. Tím se na základě své svobodné vůle stává aktérem rozhodování a jedinou jistotou je vlastní lidská hodnota.

Druhou základní otázkou etiky je: „**Co je spravedlivé?**“ Odpověď je spjata s pojmem „spravedlnosti“, který je komplikovaný jak z pohledu teoretického, tak praktického,

¹⁸ Sokol, J.: *Etika a život. Pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad, 2010, s. 145–148.

¹⁹ Kratochvílová-Miedzgová, J.: *Etika pro střední školy*. Praha: Kvarta, 1996, s. 14.

nicméně lze se inspirovat myšlenkovou tradicí. Spravedlnost můžeme vztahovat buď k osobě a vnímat ji jako ctnost či vlastnost (zdatnost) jednotlivce, anebo ctnost či vlastnost sociální kolektivity. Nejširším pohledem na spravedlnost je sociální spravedlnost, která je vyjádřena vztahem dobra a spravedlnosti. Wolfgang Huber²⁰ rozlišuje uvnitř sociální spravedlnosti čtyři dílčí koncepty spravedlnosti:²¹

- kumulativní (směnná) spravedlnost (*iustitia commutative*), což jsou spravedlivé podmínky pro smlouvy a směny;
- kontributivní (participativní) spravedlnost (*iustitia contributiva*), což vyjadřuje možnost aktivní účasti na vytváření obecného dobra;
- distributivní (podílná) spravedlnost (*iustitia distributiva*), v níž jde o rozdělení statků;
- procedurální (legální) spravedlnost (*iustitia legalis*), spravedlnost a jistota v realizaci práva.

Uvedené členění vychází z tradičního pojetí spravedlnosti u Aristotela a Tomáše Akvinského, ale jsou v něm učiněny drobnější úpravy tak, aby jednotlivé druhy spravedlnosti pokryly procedurální a formální dílčí aspekty sociální spravedlnosti.

Každá teorie spravedlnosti řeší dva základní problémy:

- vztah mezi příslibem a možností dějinného uskutečnění;
- hledání odpovědi na základní otázku vztahu svobody a rovnosti.²²

Vedle tradičního pojetí spravedlnosti jsou významné také moderní koncepty spravedlnosti, které jsou inspirovány zejména teorií spravedlnosti Johna Rawlse, která vychází ze stěžejní myšlenky rovné svobody pro všechny. Spravedlnost podle něj znamená, že každý má nárok na stejný přístup ke svobodě.

Z pohledu metodologického a formativního rozlišujeme:²³

- **Analytickou (metaetickou) etiku**, která se zaměřuje na jazyk morálky, tj. především na logická a řečová pravidla morální argumentace.
- **Deskriptivní (fundamentální) etiku**, která zkoumá antropologické a obecné podmínky etické normativity.
- **Normativní etiku**, která posuzuje existující etická pravidla (hodnoty a normy) a podává návrhy na jejich zlepšení.

²⁰ Huber, W.: *Gerechtigkeit und Recht. Grundlinien christlicher Rechtsethik*. München: Ch. Kaiser, 1996, s. 192–198.

²¹ Anzenbacher, A.: *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2004, s. 224–225.

²² Tamtéž, s. 226.

²³ Seknička, P. – Putnová, A.: *Etika v podnikání a hodnoty trhu*. Praha: Grada Publishing, 2016, s. 32–33.

- **Aplikovanou etiku**, která konkretizuje etickou problematiku v určité oblasti a okruhy jednání a chování. Jedná se o etiku speciální, která předpokládá vyjasnění základních analytických, ale i fundamentálních otázek a zároveň souvisí s dostatečnou odbornou kompetencí, a to ve specifickém okruhu jednání.

Podle přístupu k etickému zkoumání (normativního) jednání můžeme rozlišit:

- **Individuálně etickou rovinu**, která je ukotvena v individuální praxi jednotlivců, včetně jejich osobní odpovědnosti. Jde o to, jak eticky posoudit skutky a motivy jednání a postoje jednotlivců a stanovit pro ně interní (etická) pravidla. Vždy však bereme na zřetel, že „osoba nikdy není jen sama o sobě, a hlavně pro sebe, nýbrž že vzniká, roste i žije ve vztazích s druhými“.²⁴
- **Sociálně etickou rovinu**, která se věnuje morálnímu hodnocení sociální skutečnosti. Sociální etika tak na základě kritérií, která stanoví zejména deskriptivní (fundamentální) etika, posuzuje vztahy, struktury, systémy interních (etických) pravidel. Hodnotí tak institucionální (organizační) stránku a podává návrhy na její zlepšení.

Morálka

Morálku v tradičním pojetí charakterizujeme jako povinnost plnit vůli autority, například boha či panovníka, a to prostřednictvím nejrůznějších morálních požadavků a závazků, ale i mravů, zvyků, obyčejů (rituálů) a tradic. Morálku můžeme v současnosti charakterizovat jako soubor specifických hodnot, norem, standardů, ale i mravů a vzorců chování vyžadovaných od jednotlivce, který se ve společnosti či jiné kolektivitě identifikuje jako „dobrý člověk“.²⁵ V čase klademe důraz na kontinuitu nastolování nových pravidel, jež činí morálku funkčnější, efektivnější, a hlavně lidsky hodnotnější.²⁶

Morálka je vztažena jak k jednotlivcům, tak i ke kolektivitám a organizacím. Důležitá je i dynamika vývoje morálky, kterou chápeme jako stálý proces nastolování nových požadavků, závazků, kritérií pro lidské jednání a chování. Klíčový význam má morální vědomí, jež je integritou **morálního smyslu a morálního jednání**.²⁷ Každý jedinec disponuje jinou úrovní morálního vědomí.

Každá lidská činnost, každý vztah člověka k jiným lidem i k sobě samému či k přírodě **nabývá morálních hodnot**, jež se projevují v našich činech, které jsou cílem morálního jednání. Jádrovými hodnotami jsou lidskost, přirozenost, rozumnost, svoboda, ale také důstojnost, čestnost, spravedlnost, odpovědnost, férovost. Z pohledu každodenní morálky jsou významné i ohleduplnost a láska.

²⁴ Sokol, J.: *Filosofická antropologie: člověk jako osoba*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2008, s. 196.

²⁵ Krámský, D.: *Filosofické základy psychologie morálky*. Liberec: Bor, 2015, s. 21.

²⁶ Seknička, P. – Bohatá, M. – Šemrák, M.: *Úvod do hospodářské etiky*. Praha: ASPI Publishing, 2001, s. 10.

²⁷ Blíže viz Seknička, P. – Putnová, A.: *Etika v podnikání a hodnoty trhu*. Praha: Grada Publishing, 2016, s. 14–24.

Vztah morálky a etiky

Vztah morálky a etiky je vztahem toho, co „je“, a toho, co by „mělo být“. Morálka a etika jsou si v bezprostředním životě velmi blízké a jsou inspirované praxí.

Morálka je spjata s procesem žití mezi lidmi, je to hodnotová realita. Etika je naopak pro morálku „výzvou“, zejména v oblasti hodnot. Morálka je v etice reflektována v celé škále konceptů, zejména etika ctností, utilitární etika a deontologická etika, u nichž je zvláště významná pozice dobra.

Do vztahu mezi etikou a morálkou „promlouvá“ i **etický ideál**, jehož význam roste v případě, že člověk hledá nejlepší z možných řešení. Tento proces „optimalizace“ ovlivňuje tvůrčí svoboda, která vytváří příznivé podmínky u samostatně jednajícího člověka pro hledání dobrého, lepšího a nejlepšího rozhodnutí, hodnocení či řešení.

Do vztahu morálky a etiky v současnosti se promítá „síla zvyku“ (etika Aristotela) a „tlak povinnosti“ (etika I. Kanta). Kromě konceptů, které oddělují morálku a etiku v teoretické reflexi, jsou i moderní koncepty vycházející z nekompatibility morálky a etiky. Jsou to teoretické koncepty, u nichž se hranice mezi morálkou a etikou „vyostřuje“, a to zejména dvěma směry:

- První vyjadřuje požadavek zkoumat etiku a morálku izolovaně, což může být příčinou glorifikace etiky a diskvalifikací morálky.
- Druhý zastává názor, že je potřeba odstranit vliv etiky (detronizovat etiku) a nastolit vládu morálky.

Oba směry jsou vyjádřením skepse vůči velkým normativním systémům s cílem obnovovat tradici a hledat nová řešení.

Vztah morálky a práva

Morálka a právo jsou dvě specifické formy společenského vědomí. Morálka i právo jsou nadány především normativními aspekty, které významně ovlivňují oblast regulace života ve společnosti.²⁸

Filozofický slovník vydaný Walterem Bruggerem za spolupráce profesorů filozofické fakulty v Mnichově a jiných charakterizuje **právo**:

- „...právní řád, ale také jednotlivé právní normy tvořící součást tohoto řádu (označuje *ius normativum*, ale i *ius objectivum*);
- to, co odpovídá právnímu řádu nebo jednotlivým právním normám, ať už výtvar, stav, či z něj vyplývající lidské chování (*ius objectivum*);
- to, co silou tohoto řádu jednotlivým právním partnerům, tj. těm, kteří se podílejí na právně uspořádaném společenství, oprávněně přísluší (*ius subjectivum* nebo také *ius potestativum*);
- široká oblast práva se člení na množství dílčích oblastí, přičemž se jednotlivé jejich části mohou prolínat.“²⁹

²⁸ Tamtéž, s. 26.

²⁹ Brugger, W.: *Filozofický slovník*. Praha: Naše vojsko, 1994, heslo „právo“, s. 330–331.

Právo z různých hledisek zkoumá právní věda. Všeobecné znalosti o právu se označují jako právní vědomí.³⁰

Právo má zajišťovat v nezbytné míře mír uvnitř společnosti, a to s ohledem na rozmanitost zájmů v jejich vzájemném střetávání a možný konflikt mezi osobami a skupinovými zájmy.³¹

V teorii práva je vztah morálky a práva v komplexitě tématem **jurisprudence**. Jsou zde dva základní způsoby myšlení o právu, deskriptivní a normativní. Deskriptivní teorie práva nás informuje, jaké máme právní povinnosti. Nemůže však poskytnout odpověď na otázku, jaký morální význam bychom měli svým právním povinnostem připisovat.³² Normativní teorie práva jsou teorie správného práva, neboť si kladou etickou otázku: „Jaké by právo mělo být?“³³ Právní pozitivismus ve svém hlavním směru vychází z deskriptivní teorie práva a nezabývá se jeho ospravedlněním. Pozitivisté ve vztahu legality a legitimacy odmítají tezi, že legalita implikuje legitimitu.³⁴ Vztah morálky a práva je vnímán jako základ pro řešení vztahu principu spravedlnosti a principu právní jistoty, ale také morální správnosti a právní platnosti nebo využití morálních pojmů v právu apod. Důležitý je vztah platných právních norem, které využívají morální pojmy a etické kodexy, jež konkretizují normativní obsah pojmů.³⁵ Nechceme jenom porozumět tomu, jak právo funguje, ale usilujeme o dobré právo.³⁶

Lidské jednání a chování omezují různé požadavky a závazky, které mají právní a mimoprávní (morální) charakter. Komplex právních a mimoprávních požadavků a závazků tvoří **regulaci**.

Příklady klasifikace regulace:

- veřejnoprávní a soukromoprávní;
- společenská a tržní;
- právní (formální, externí) a mimoprávní (neformální, interní).

Z pohledu vzájemného vztahu morálky a práva je významná regulace právní a mimoprávní. **Právní regulace** je činností založenou na využití právních, resp. formálních, externích pravidel, většinou ve formě zákonů a podzákonných norem. Tato regulace je prováděna státem nebo pověřeným regulátorem. Právní pravidla jsou prosazována státní mocí. U právní regulace bychom měli bedlivě posuzovat jak nutnost, tak i dopady této regulace. **Mimoprávní regulace**, kterou označujeme jako **samoregulaci** a která je charakterizována jako činnost založená na mimoprávních (neformálních, interních) požadavcích a závazcích, je prosazována dobrovolně. Samoregulace je zpravidla spojena s činností tzv. nekomerčních asociačních organizací, které vznikají na členském

³⁰ Blíže viz Gerloch, A.: *Teorie práva*. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2013.

³¹ Seknička, P. – Bohatá, M. – Šemrák, M.: *Úvod do hospodářské etiky*. Praha: ASPI, 2001.

³² Sobek, T. a kol.: *Právní etika*. Praha: Nakladatelství Leges, 2019, s. 25.

³³ Tamtéž, s. 24.

³⁴ Coleman, J.: *The Practice of Principle*. Oxford: Oxford University Press, 2001, s. 176.

³⁵ Blíže viz Sobek, T. a kol.: *Právní etika*. Praha: Nakladatelství Leges, 2019, s. 29–30.

³⁶ Tamtéž, s. 36.

principu. Základním nástrojem samoregulace je **etický kodex**, který vyjadřuje základní **etické (morální) požadavky a závazky**, resp. etické principy, hodnoty, normy a standardy klíčové pro realizaci aktivit dané organizace.

Mravnost

Pojem **mravnost** charakterizujeme jako závaznost, která vyplývá z interních požadavků pro člověka, který ji respektuje v praktické činnosti. Mravnost tak můžeme považovat za obecný nárok, který má racionální podstatu (souvisí s rozumem člověka), avšak stranou nezůstávají ani city, ani vůle. V mravnosti je spojena kvalita charakteru člověka s interními požadavky, a vzniká tak celek, který je integrován dobrem a pomáhá také rozlišit dobro od zla, správné jednání a chování od chybného.

Pojem mravnost je používán specificky:

- Je synonymem pojmu morálka.
- Pro označení užší, zpravidla konkrétní oblasti morálky, jím můžeme např. označit „morálku dětí“ nebo oblast zkoumání morálního smyslu.

Mravnost může nabývat specifického obsahu v rámci filozofického nebo etického systému, jak tomu je v německé klasické filozofii např. u G. W. F. Hegela nebo v deontologické etice I. Kanta.

Etický relativismus

Etický relativismus (morální, mravní relativismus) jsou teoretická a praktická stanoviska, která z relativního charakteru etických požadavků, zejména etických hodnot a norem, vyvozují konsekvence, jež ve své celistvosti znamenají rezignaci na nalezení všelidských elementů v morálce nebo na možnost jakékoliv univerzalizace morálních požadavků.

Individuální etický relativismus chápe morální hodnoty a normy jako prosté principy úmluvy. Popírá možnost vytvořit etiku jako vědní disciplínu, tj. možnost obecné závaznosti principů morálního jednání. Volbu priorit považuje za ryze individuální záležitost (krajní formou je etický nihilismus).

Kolektivní etický relativismus akcentuje zejména podmíněnost morálního jednání zájmem kolektivity a v některých případech vyjadřuje důraz na univerzalitu hodnot, což může vést až k etickému univerzalizmu. Příkladem může být marxisticko-leninská etika a její pohled na roli dělnické třídy a vedoucí úlohu komunistické strany.³⁷

Pozitivní roli etického relativismu můžeme spatřovat v kulturním a společenském relativismu, který zdůrazňuje, že existují zvyklosti, hodnoty a normy, které jsou společné všem. V rámci jedné národní kultury a společnosti vyzdvihuje ty požadavky a závazky, které v podmínkách demokracie (svobody) zastává většina společnosti. V současném světě jsou různé dominantní kultury a každá z nich má dobře míněné morální (etické)

³⁷ Havelková, H.: *Relativismus etický. Sociologická encyklopedie* [online]. [cit. 2020-08-28]. Dostupné na: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Relativismus_eticky